

**Dorota Szymaniuk**

Uniwersytet w Białymstoku

## Prezentacja i wdrażanie wybranych elementów fonetyki suprasegmentalnej na lektoratach języka angielskiego

**SUMMARY** In spite of growing interest in the teaching of pronunciation, some aspects of prosody are ignored and neglected, among other things, at the course in English for Polish students of Russian Philology. The paper concentrates on the issue of teaching selected suprasegmental phenomena to this particular group. Firstly, the results of the experiment evaluating the level of competence in English suprasegmental phonetics of 20, third year students of Russian are outlined. Next, the source of errors is examined. Finally, the paper presents exercises on most problematic elements of spoken English such as sentence stress, rhythm, linking, weak and strong forms and utterance melody.

Zasadność nauczania brzmieniowej strony języka obcego w kontekście językowych studiów filologicznych nie podlega dyskusji. Zagadnienia związane z opisem i funkcjonowaniem systemu prozodycznego są szeroko omawiane zarówno w ramach wykładów, jak i ćwiczeń praktycznych. Mniej optymistycznie przedstawia się sytuacja, jeśli chodzi o nauczanie języka obcego na lektoratach lub w ramach praktycznej nauki języka (w tym konkretnym przypadku języka angielskiego w ramach studiów rusycystycznych na Uniwersytecie w Białymstoku). Trudno zaakceptować zaniedbania w tym względzie z kilku prostych powodów. Po pierwsze, głównym celem przyswajania języka obcego jest porozumiewanie się nim w różnych życiowych okolicznościach, a warunkiem zrozumiałej komunikacji jest obok odpowiednio dobranej leksyki i struktur gramatycznych, poprawna fonetyka. Po drugie, znajomość podstawowej terminologii fonetycznej (w tym także prozodycznej), świadomość mechanizmów działania aparatu mowy, sprawne posługiwanie się słownikami wymowy, a więc także umiejętność odczytywania symboli transkrypcji segmentalnej i suprasegmentalnej ułatwiają pracę nad brzmieniową stroną języka. Po trzecie, potencjalne błędy w artykulacji głosek, akcentowaniu wyrazów, rytmicznej organizacji wypowiedzi czy w intonacji dają się zredukować do minimum, tak aby konwersacja w języku obcym mogła odbywać się bez zakłó-



ceń. Oczywiście warunkiem koniecznym jest systematyczne wyrabianie nawyków i praktyczne wdrażanie elementów wymowy w każdej jednostce dydaktycznej. Jednym z podstawowych i najważniejszych, a zarazem najtrudniejszych zadań w nauczaniu wymowy języka obcego jest utrwalanie, obok sprawności artykulacyjnych, również tych z zakresu fonetyki suprasegmentalnej.

Przedmiotem mojego zainteresowania w niniejszym artykule jest miejsce prozodii na zajęciach praktycznej nauki języka angielskiego (PNJA) słuchaczy kierunku rusycystyka z językiem angielskim. Głównym celem jest prezentacja ćwiczeń wdrażających i utrwalających wymowę wybranych aspektów fonetyki suprasegmentalnej. Dodatkowy cel to ocena wymowy suprasegmentaliów w angielskich wypowiedziach studentów filologii rosyjskiej.

Kurs PNJA jest w swoim założeniu zintegrowany, dlatego powinien obejmować wszystkie sprawności językowe. Jak wynika z mojej długoletniej praktyki dydaktycznej i przeprowadzonych przeze mnie obserwacji zajęć języka angielskiego, nauczanie wymowy ma raczej charakter przypadkowy, ustępuje miejsca rozwijaniu takich sprawności jak słuchanie, czytanie ze zrozumieniem, pisanie czy wykonywaniu nieskończonej ilości ćwiczeń gramatycznych. Wiadomo, że doskonalenie fonetycznej strony języka obcego na zajęciach PNJA odbywa się pośrednio, w ramach pracy nad poprawnym czytaniem i mówieniem, lecz nie stanowi, niestety, celu samego w sobie. Słuchacze nie są świadomi popełnianych pomyłek i, o ile próbują niwelować błędną wymowę segmentów spółgłoskowych typu /ð/, /θ/, /ŋ/ czy dyftongów /əʊ/, /aʊ/, /ɪə/, za nieistotne uznają poprawne stosowanie akcentu zdaniowego, rytmu i intonacji. Studenci niechętnie podejmują wysiłki na rzecz jakości mówienia i to nie tylko z powodu niezbyt bogatego zasobu słownictwa. Jedną z podstawowych przyczyn jest brak pewności, czy będą poprawni pod względem fonetycznym. Ponadto, w podręcznikach, z których korzystamy na zajęciach PNJA umiejętności fonetyczne traktowane są zbyt wąsko. Proponowane ćwiczenia utrwalające określony zasób dźwięków, słabe i silne formy, przebieg krzywej intonacyjnej w tzw. *question tags*<sup>1</sup> polegają przede wszystkim na słuchaniu i rozpoznawaniu, a następnie powtarzaniu słów, w których znajdują się wybrane głoski (/æ, a:, ʌ, e, ɜ:, i:, I, ɒ, ɔ:, ɪə, eə, ʃ, s, z, n, ŋ, tʃ, dʒ/). Jednak w mojej ocenie ograniczona liczba tego typu zadań

<sup>1</sup> Na zajęciach PNJA korzystamy z V. Evans, J. Dooley, *Enterprise Intermediate Course 4*, Express Publishing 2001, B. Obee, V. Evans, *Upstream Upper Intermediate*, Express Publishing 2003; R. Acklam, G. Burgess, *Advanced Gold Coursebook*, London 2001.

praktycznych, ich peryferyjne miejsce w jednostce lekcyjnej i zbyt pospolita forma nie zachęcają ani studentów, ani lektorów do intensywnej pracy nad wymową. Poza tym wiadomo, że ponieważ jest to proces długotrwały i czasochłonny, powinien odbywać się głównie w laboratorium językowym, do którego nie zawsze mamy dostęp. Mimo powyższych trudności, staram się wprowadzać na zajęciach różnorodne ćwiczenia fonetyczne. Spotykają się one z zainteresowaniem studentów, traktowane są jako rodzaj rozgrzewki, która poprzedza pracę nad pozostałymi sprawnościami językowymi.

Wdrażanie ćwiczeń praktycznych poświęconych wszystkim sprawnościom językowym ma być zwieńczeniem kilkietapowego działania. W przypadku nauczania prozodii, pierwszy etap obejmowałby charakterystykę elementów omawianego podsystemu przez pryzmat ich funkcji i znaczenia. Kolejny polegałby na teoretycznej prezentacji wybranych jednostek. W trzecim etapie należałoby wskazać na cechy mowy, które są w sposób szczególny narażone na wpływ języka ojczystego i opisać na czym polega transfer negatywny. Ponieważ w warunkach zajęć praktycznej nauki języka angielskiego dla rusycystów pojawiają się zwłaszcza ograniczenia czasowe (I-II semestr – 120 godz., III-IV semestr – 120 godz., V-VI semestr – 180 godz., VII-VIII semestr – 180 godz., IX semestr – 60 godz.), zalecałabym skupianie się na zwięzłej prezentacji jednostek podsystemu prozodycznego na przykładzie wybranych tekstów angielskich, wprowadzanie do każdej jednostki lekcyjnej minimum prozodycznego, tzn. celowych ćwiczeń dotyczących poszczególnych aspektów prozodii oraz sygnalizowanie i poprawianie błędów wymowy w trakcie utrwalania innych sprawności językowych.

W celu ustalenia, jakie elementy prozodii w szczególności sprawiają słuchaczom trudności, przeprowadziłam eksperyment. Zadaniem studentów było przeczytanie dwóch tekstów w jak najbardziej naturalny sposób. Jeden z nich został wcześniej przygotowany, a drugi czytano bez przygotowania. Teksty nagrano na kasety magnetofonowe i poddano analizie audytorycznej. Obserwacja i odsłuchy skierowane były głównie na te aspekty wymowy, które decydują o jakości tzw. mowy związanej. Przeprowadzono więc analizę nagranych tekstów przez pryzmat następujących zjawisk: łączące /r/, /j/, /w/, akcent wyrazowy, słabe i mocne formy, akcent zdaniowy, podział wypowiedzi na grupy intonacyjne i grupy rytmiczne, intonacja odcinka terminalnego zdań oznajmujących i pytających.

Przeprowadzony eksperyment jednoznacznie wskazał, które elementy fonetyki angielskiej poddane analizie, zostały dobrze przyswojone przez słuchaczy, które natomiast utrwalono w mniejszym stopniu lub nie utrwalono w ogóle (tabela 1).

Tabela 1. Stopień przyswojenia elementów fonetyki angielskiej przez studentów

	Łączące r, j, w	Rozróżnianie form słabych i silnych	Akcent wyrazowy	Grupy rytmiczne	Akcent zdaniowy	Intonacja zdań oznajmujących	Intonacja pytań ogólnych	Intonacja pytań szczegółowych
Studenci w % z wymową poprawną	8%	0%	80%	26%	20%	100%	100%	60%
Studenci w % z wymową błędną	92%	100%	20%	74%	80%	0%	0%	40%

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.  
 Rozbudowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,  
 dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021



Jak wynika z danych liczbowych, największą trudność sprawiają słuchaczom: poprawne stosowanie słabych i silnych form, płynne łączenie wyrazów na granicy motywowanych sąsiedztwem samogłosek segmentów spółgłoskowych, np.: *four cats* /fɔ: kæts/ ale *four hours* /fɔ: ɹ aʊəz/, *I only* /aɪ əʊnli/ ale /aɪ j əʊnli /, *two hours* /tu: aʊəz/ ale /tu: w aʊəz/), akcent zdaniowy, rytm i kontury intonacyjne w angielskich pytaniach szczegółowych. Ćwiczenia fonetyczne powinny zatem skupiać się na tych zagadnieniach. Zasada łączenia wyrazów i rozróżniania słabych i silnych form w języku angielskim dotyczy ograniczonej liczby kontekstów, dlatego należy ją prezentować w formie reguł teoretycznych poprzedzających zadania praktyczne. Pozostałe aspekty prozodii, charakterystyczne także dla języka polskiego jako segmentalia uniwersalne należy opisać przez pryzmat interferencji, a następnie poddać intensywnym ćwiczeniom praktycznym.

Każdy język charakteryzuje się określonym rytmem, zasadami akcentowania wyrazów w zdaniu, linią melodyczną wypowiedzi. Wszystkie wymienione zjawiska powinny być omawiane i nauczone kompleksowo, ponieważ ściśle się ze sobą wiążą i stanowią integralną część strumienia mowy. Już na wstępie należy uświadomić słuchaczom, że natura rytmu angielskiego jest całkowicie odmienna od rytmu w języku polskim. Rytm języka angielskiego wyznaczają sylaby akcentowane, między którymi skupia się w mniej więcej równych odstępach czasu dowolna liczba sylab nieakcentowanych, natomiast rytm w języku polskim opiera się na każdej sylabie. Sylaby akcentowane w języku angielskim wymawiane są silniej i głośniej od sylab nieakcentowanych, które zazwyczaj są krótsze i słabsze. W języku polskim istnieje tendencja do ujednolicania czasu trwania sylab, nie zaś grup rytmicznych dlatego zjawisko izochronizmu zestrojowego ma w nim odmienną naturę<sup>2</sup>. Ponadto, wypowiedzi angielskie posiadają zazwyczaj mniej sylab z całkowitym akcentem zdaniowym niż wypowiedzi polskie, kontrast między sylabami różnego typu jest ostrzejszy niż w języku polskim i, wreszcie, wiele słów angielskich funkcjonuje w zależności od kontekstu w formie słabej lub silnej. Wszystkie wymienione fakty składają się na źródło błędnej interpretacji rytmu i akcentu zdaniowego. Polacy przenoszą do zdań angielskich rodzimy model rytmicznej organizacji wypowiedzi i wymawiają każdą sylabę z jednakową prominencją. Poniżej zaznaczono poprawne rozłożenie akcentu zdaniowego:

<sup>2</sup> R. M. Dauer, *Stress-timing and syllable-timing reanalysed*, "Journal of Phonetics" 1983, nr 11, s. 54.

1. I `promise to `do it.
2. He is `said to have `left his `country.
3. My `son`s `friend has `just `visited us.
4. I would have `helped her if she `asked me.

Tendencją polskich uczących się byłoby zaakcentowanie w zdaniach każdego słowa, np.:

5. `I `promise `to `do `it.
6. `He `is `said `to `have `left `his `country.
7. `My `son`s `friend `has `just `visited `us.
8. `I `would `have `helped `her `if `she `asked `me.

Zadaniem nauczyciela jest zatem uświadomienie studentom, że w języku angielskim tylko niektóre części mowy są w zdaniu akcentowane. Jednocześnie, w zależności od emocjonalnego nacechowania wypowiedzi, promiencja wyrazowa może być przenoszona na różne wyrazy, np.:

- Our children like reading books. (not magazines)  
 Our children like reading books. (not collecting)  
 Our children like reading books. (not hate)  
 Our children like reading books. (not parents)  
 Our children like reading books. (not theirs)

Intonacja pytań szczegółowych języka angielskiego charakteryzuje się dużą różnorodnością przebiegu linii melodycznej w zależności od wyrażanych znaczeń i emocji, podobnie jak w języku polskim i innych. Irytacji i zniecierpliwieniu, powściągliwości czy zainteresowaniu towarzyszy ton opadający, np.: 'How on 'earth did you \manage it?, 'What do you \want it, for? , 'Where did you 'see the \queen?; tonem rosnącym wypowiedziana jest dezaprobata i zaskoczenie, np.: And, why ^shouldn't I?, ^How did he do it?, tonem rosnąco-opadającym – postawa wyzywająca np.: 'What's it 'got to 'do with ^you? a tonem opadająco-rosnącym – zdumienie i niedowierzenie, np.: 'What's the ˇmatter?

Słuchacze niezmiennie stosują ton rosnący we wszelkiego rodzaju angielskich zdaniach pytających, np.:

błędne: 'What 'type of 'music do you ^like? poprawne: 'What 'type of 'music do you \like?

błędne: 'Where do your ^parents 'live? poprawne: 'Where do your \parents, live?

błędne: 'What did you 'do 'last ^night? poprawne: 'What did you 'do 'last \night?

W podsumowaniu chciałabym zaznaczyć, że istota zaproponowanych poniżej ćwiczeń zamyka się w banalnym już dziś stwierdzeniu, że dla zrozumiałej komunikacji ważniejszym od poprawności dźwięków jest płynny i naturalny dla danego języka strumień mowy, który, jak wiadomo, determinują zjawiska suprasegmentalne. Ćwiczenia należy wykorzystać na wstępnym etapie pracy nad angielską prozodią. Część pomysłów zaczerpnięto z gotowych materiałów praktycznych: Allen 1961, Baker 1981, Mortimer 1985, Ponsonby 1987, Tench 1981.

## Przykłady ćwiczeń praktycznych

### A. Ćwiczenia płynności połączeń wyrazowych

1. Wybierz i pogrupuj połączenia dźwięków według podanych kategorii

VY	VV	VV	CY <sup>3</sup>
j	w	r	
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

ride\_a bike, yellow\_apple, in the\_office, a car\_is black, have\_it, I go\_out, hallo\_Alice, all\_about\_it, why\_are they sad, of my\_age, his mother\_is happy, four\_eggs;

2. Zaznacz sąsiedztwa dźwięków, w których wymagane jest połączenie wyrazowe. Przeczytaj zdania, zachowując płynność ich brzmienia:

1. What would\_you like to drink?
2. She saw\_an\_ugly\_orange frog.
3. Are the pupils\_in?
4. Peter\_isn't\_at\_all attractive.
5. How can\_I help you?

### B. Ćwiczenia słabych i silnych form

1. Powtórz zwroty pamiętając o redukcji samogłosek w podkreślonych wyrazach:

at school, at lunch, at night, at midnight, meet at seven, looking at you; to school, to work, to help Peter, twenty to two, wants to read; must learn, must work, must cook, I must learn, he must work, they must cook;

<sup>3</sup> V – samogłoska, C – spółgłoska.

2. Przeczytaj dialogi redukując samogłoski w wytłuszczonych słowach:
- I. A. Where was she **at** midnight?  
 B. **At** midnight? **At** her friend`s.  
 A. **At** her friend`s? **Not at** her sister`s?  
 B. She was **at** her sister`s **at** noon.
- II. A. Wake up! You **must** go to work!  
 B. And you **must** cook dinner!
1. A. Don't tell me what I **must** do! Remember your tasks! By the way, I **must** go out.
3. Zdecyduj w jakich kontekstach wymagana jest silna, a w jakich słaba forma podanego słowa i podkreśl ją. Następnie przeczytaj zdania:
- a. She **can** (kæn/kən) play the piano.  
 b. He travelled to (tu:/tə) Paris, not from (frɒm/ frəm) Paris.  
 c. What are you looking at (æt/ət)?  
 d. Help them (ðem/ðəm), not their children!  
 e. We need some (sʌm/səm) fruit, some (sʌm/səm) vegetables and some (sʌm/səm) juice.

### C. Ćwiczenia prominencji zdaniowej

1. Powtórz następujące frazy:  
 a 'girl / a 'nice 'girl / a 'very 'nice 'girl / a 'very 'nice 'Polish 'schoolgirl  
 a 'coat / a 'raincoat / a 'dirty 'raincoat / a 'dirty 'brown 'raincoat / a 'very 'dirty 'brown 'raincoat
2. Przyporządkuj podane frazy do odpowiedniego wzorca rozłożenia akcentu zdaniowego:

(⊥ sylaba akcentowana, — sylaba nieakcentowana):

Wzorzec A: — ⊥ — ⊥ — ⊥

Wzorzec B: ⊥ ⊥ — ⊥ — ⊥

.....  
 .....

I 'want to 'read a 'book. My 'son is 'watching 'birds. 'Paul 'drives a 'car to 'work.

A 'teacher 'smokes a 'pipe She 'helps her 'do the 'task. She 'married 'Peter`s 'friend.

### D. Ćwiczenia rytmiczne

1. Zaznacz pary słów lub fraz, które posiadają jednakową strukturę rytmiczną:



with Paul : about John..... X<sup>4</sup>  
 trouble : lable ..... √  
 in the morning : in the afternoon..... X  
 went out : watch it..... √  
 at seven : at five..... X

2. Zaprezentuj graficznie granice między grupami rytmicznymi i ich strukturę w podanych zwrotach i zdaniach pamiętając, że znak ⊥ symbolizuje w grupie rytmicznej sylabę akcentowaną, znak U – sylabę nieakcentowaną, a pionowa kreska | wskazuje granice grup rytmicznych:

My mum is a teacher. | U▲ | ⊥ | U⊥ U|  
 Paul works at school. | ▲ | ⊥ | ▲ |  
 We love English a lot. | U ⊥ | ⊥ U | U▲ |  
 This is a cat. | ▲ U | U⊥ |  
 A cup of tea | U ⊥ | U▲ |

3. Podaj przykłady zwrotów, które odpowiadają poniższym strukturom rytmicznym:

| U ⊥ | : my son, once more,  
 | U▲U | : she helps us, at midnight  
 | U▲UU | : it barked at us  
 | UU▲U | : with her daughter  
 | UU▲UU | : in an hour or so

### E. Ćwiczenia intonacyjne

- Posłuchaj i zdecyduj, czy melodia w podanych zdaniach opada czy rośnie.
  - What did he \eat? \A sandwich.
  - She bought \a pen. She bought<sup>^</sup> a pen and a \pencil.
  - Do you like <sup>^</sup>apples?
  - How\ terrible!
  - She is a student, \isn't she?
- Posłuchaj i zaznacz, które pary zdań i zwrotów charakteryzuje taka sama intonacja, a w których jest ona odmienna:
  - A cup of\ tea, please.  
 A cup of\ tea, please. .... taka sama
  - They have bought a \book.  
 They have bought a <sup>^</sup>book. .... odmienna

<sup>4</sup> X – różne struktury rytmiczne, √ – takie same struktury rytmiczne.



3. He works every Sunday,  $\uparrow$ doesn't he?  
He works every Sunday,  $\downarrow$ doesn't he?..... odmienna
4. It's  $\downarrow$ wrong.  
It's  $\downarrow$ wrong. .... taka sama
5. Some  $\uparrow$ money.  
Some  $\downarrow$ money. .... odmienna

### BIBLIOGRAFIA

- Allen W.S., *Living English Speech*, London 1961.
- Baker A., *Ship or Sheep? An Intermediate Pronunciation Course*, Cambridge 1981.
- Dauer R.M., *Stress-timing and syllable-timing reanalysed*, "Journal of Phonetics" 1983, nr 11, s. 51-69.
- Mortimer C., *Elements of Pronunciation. Intensive Practice for Intermediate and More Advanced Students*, Cambridge 1985.
- O'Connor J. D., Arnold G. F., *Intonation of Colloquial English*, London 1973.
- Ponsonby M., *How Now, Brown Cow? A Course in the Pronunciation of English with Exercises and Dialogues*, Cambridge 1987.
- Tench P., *Pronunciation Skills*, London 1981.

